

Antecknat

"Det är bara en lek." Adorno och sportens hotfullhet

AV ANDERS JOHANSSON

Ibland sägs det att idrott bara är en lek. Det är den sortens fras som när den uttalas ofrånkomligen blir ett vittnesmål om sin egen falskhet. Den brukar dyka upp när en hel nation är tillintetgjord efter en avgörande förlust: spelarna i tårar, tränaren stirrar med tom blick, kungaparet på läktaren är plötsligt helt malplacerade, i TV-sofforna har euforin övergått i total besvikelse och vrede. "Det är bara en lek."

Att bevisa att idrott *inte* är en lek, utan tvärtom en miljardindustri, en politisk arena, ett opium för folket, ett substitut för religionen, en identitetsskapare viktigare än det mesta är inte så svårt. Intressantare då att bejaka klichén för att se vad den döljer: ja, idrott *är* en lek – vem är bäst på att putta stenar över en isplan? vem kan skjuta prick och åka skidor fortast? vem kan hoppa längst i en sandlåda? – och det är just *därför* den bär på en djupt samhällskritisk potential. Genom sin barnslighet.

Sportens autonoma meningslöshet påminner om konstens: dess oanvändbara

lekfullhet är ett hån mot det omgivande samhällets allvar. Om man insisterar på "det är bara en lek"-klichén blir det tydligt att idrott kanske är något mer sprängkraftigt än så. William J. Morgan menar att idrotten, i egenskap av modell för rationellt handlande, förebådar ett tillstånd där saker och händelser inte längre värderas för sitt instrumentella värde, ett samhälle bortom bytesprincipen.

Sporten skulle på så vis vederlägga den konservativa föreställningen om att det verkliga är det förnuftiga, att saker och ting är som de måste vara. Han bygger sin tes på Theodor W. Adornos resonemang om lekens verkliga överklighet: "lekarnas överklighet säger att verkligheten ännu inte är verklig. Omedvetet övar de för det riktiga livet".¹

Att förklara "vad Adorno ville säga" med detta vore förstås missriktat (han ville säga exakt det han skrivit), men poängen med leken är alltså att den för ett ögonblick bryter sig ut ur det stelnade tillstånd där allt tycks vara som det är av nödvändighet,

där allt görs av en anledning. Leken uppenbarar att verkligheten skulle kunna vara annorlunda inrättad, att det tillsynes "riktiga" är helt kontingent. På så vis ser Adorno en kritisk potential i sporten: på samma sätt som konsten kan sporten – som ingalunda är irrationell – befria rationaliteten själv, frigöra den från dess instrumentella fångenskap, åtminstone i Morgans läsning:

idrottens lekfulla element, dess omogenhet och oansvarighet, dess speciella kroppsliga tillfredsställelse, driver med samhällets sterila allvar. Genom att driva med det allvaret är idrotten förmögen att tränga igenom våra samhällsliga erfarenheters instrumentella skal och dess åtföljande förnimmelser och känsligheter. [...] Som en modell för rationellt handlande förebådar den ett sakernas tillstånd där saker och händelser inte längre värderas för deras vara-för-andra, ett samhälle bortom bytesprincipen. I det att den gör det vederlägger den föreställningen om att det verkliga är det förnuftiga. [...] Avståndet till det materiella livet som förs in av

sportens formella logik konstituerar inte någon säkerhetszon, enligt Adorno, en socialt harmlös enklav av fantasi och överklighet, utan ett kraftfält som anklagar det samhälle det underhåller.²

Men sluträkningen blir i sportens fall ändå negativ, i Adornos perspektiv. För även om sporten i sin menings-tömda lekfullhet ger utlopp åt en frihet så är den som bekant minutiöst reglerad. Och i ett större perspektiv är idrottandet en pusselbit i ett mer målinriktat projekt – bollkastandet, hoppandet, springandet, dykandet är instrumentellt både in i minsta rörelse och beträffande sin kapitalistiska nytta.

Men sport har i vilket fall som helst en marginell plats i Adornos tänkande; lekfullheten är däremot central. I den barnsliga förmågan att se någonting *mer* i det triviala föremålet – ett rymdskepp i en soffa, ett hav i ett köksgolv – finns en modell för den metafysiska erfarenhet Adorno hela tiden skriver sig fram mot.

Leken öppnar sig mot något bortom det reifierade till-

stånd vi är hänvisade till, men detta "bortom" är inte beläget i någon transcendent, upphöjd idévärld; tvärtom finns den i det vardagliga, i de närmaste tingen, de triviala föremålen. I leken laddas de med något oerhört, något som överskrider deras fakticitet. Det hör till saken att denna laddning aldrig kan förlösas, att löftet om något "mer" aldrig kan infrias. Leken tar slut och soffan blir åter en soffa; man kom aldrig fram till nästa galax. Men lyckan *fanns där*, just i själva löftet om något annat.

Tempuset är avgörande här: den lycka leken erbjuder kan bara registreras i efterhand; det gäller i själva verket all lycka enligt Adorno. På samma sätt som vi aldrig kan formulera något sant kan vi aldrig äga lyckan:

Med lyckan förhåller det sig inte annorlunda än med sanningen: man äger den inte, man kan bara vistas i den. Ja, lyckan är kanske just att känna sig omsluten, ett eko av tryggheten inuti modern. Därför kan heller ingen som verkligen är lycklig samtidigt veta om att han är det. För att

kunna varsebli lyckan vore han tvungen att flytta sig ur den: han skulle befinna sig i samma situation som en nyfödd. Den som säger att han är lycklig ljuger, i och med att han bedyrar det, och blir därmed lyckan otrogen. Trogen emot den förblir bara den som säger: jag *var* lycklig.³

Lyckan och sanningen kan bara finnas på avstånd, som ett slags negativ till det rådande. Vad leken – och möjligen gäller det även sporten – erbjuder är alltså en form av överträdelse av det givna, ett överskridande eller genombrott som trots att det aldrig kan infrias förändrar något. En annan Adorno-kommentator med efternamnet Morgan, Alastair Morgan, beskriver det koncist:

Genombrottet är inte en transcendent sprängning av immanensens bojar, utan en form av transcenderande som omedelbart studsar tillbaka mot den rådande reifierade kontexten. Dessa genombrott gestaltas ofta som förändringar i den levda erfarenheten av det temporala, men det rör sig inte om någon permanent förändring av den temporala erfarenheten, eller ens en glimt av en annan värld, utan om en obetydlig förändring i den immanenta kontexten.⁴

Att denna förändring av det immanenta, av den innevarande situationen, är obetydlig ska inte tolkas som att den är oviktig; obetydligheten är ett mått på styrkan i den

Lekande badmintonspelande damer.

reifikation som leken gör uppror mot. Större frihet än så kan vi inte hoppas på. Men det är fullt tillräckligt för att allt skulle kunna förändras.

Försäkran om att idrotten bara är en lek rymmer mot den bakgrunden en något annan betydelse än man först inser. "Det är bara en lek" är djupast sett inte en balanse-rad kommentar till för att komma över en jobbig förlust, ett försök att få den alltför engagerade att besinna sig och förnuftigt återvända till verkligheten. Under denna förnuftiga avsikt finns en djupare oro, en vilja att leda oss bort från den lockande öppning som hotar att uppenbara det kontingenta och trista i den "verklighet" som den som uttalar frasen gör anspråk på att administrera. Ett försök att dölja något lika hotfullt som befriande.

NOTER

- ¹ Theodor W. Adorno, *Minima Moralia: Reflexioner ur det stym-*

pade livet (1951), övers. Lars Bjurman, Lund: Arkiv förlag, 1986, s. 283.

- ² William J. Morgan, "Adorno on Sport: The Case of the Fractured Dialectics", i *Theory and Society*, 17, 1988, s. 826.

- ³ Adorno, *Minima Moralia*, s. 135.

- ⁴ Alastair Morgan, *Adorno's Concept of Life*, London/New York: Continuum, 2007, s. 115.

SUMMARY

"It's only a game."
Adorno and the Menace of Sport
("Det är bara en lek."
Adorno och sportens hotfullhet)

There's a saying that sport is just a game, meaning that it's not that important if you lose. Although it is easy to dismiss this as a false statement, the essay argues, with the German philosopher Theodor W Adorno, that it is the fact that sport is a game, a play, that gives it a critical potential. Like all games sport has the power to reveal that what we regard as real and necessary could be different. Sport has the potential to release rationality itself from its forced instrumen-

talinity – in that sense it resembles art. However, since sport is captive in a larger instrumental project this potential can't be realized. In Adorno's perspective, a child's play is different in that sense: it opens itself to a "beyond" in the most mundane things, which thus disclose a dangerous promise that everything might be different.

Keywords: Adorno, sport, play, happiness, rationality, reality, utopia.

Anders Johansson, PhD, assistant professor in Comparative Literature, Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Sweden.